

Teorie mezinárodních režimů

ŠÁRKA WAISOVÁ

Následující stať vznikla jako pokus přiblížit českému čtenáři určitou část studia mezinárodních vztahů, které dosud v českém, ale obecně i v evropském kontextu bylo věnováno jen málo pozornosti. Jde o mezinárodní režimy, jejich teorii a analýzu. Čtenář zde může mj. najít hlavní teorie, které zkoumají mezinárodní režimy. Teorie není sice vším, představuje však centrální východisko pro jakoukoli tvorbu definicí, konceptů a kategorií, z nichž se analýza režimů odvíjí. Nejširší proud analýzy mezinárodních režimů (mezinárodních institucí obecně) vychází z neoliberálního institucionalismu. V poslední době však můžeme stále častěji pozorovat pokusy o integrativní přístup ke zkoumání mezinárodních režimů.¹ V této stati, která vychází z racionalistického přístupu v duchu americké neo-neo syntézy (viz níže), se snažím o širší pohled na analýzu mezinárodních režimů, který by umožnil porozumět různosti jejich výkladu a ukázal základy, z nichž vychází integrativní přístup. Stať je koncipována do tří částí. První z nich (kapitoly 1 až 4), která prezentuje v zásadě všeobecně přijatá tvrzení o mezinárodních režimech (pojem, funkce atd.), vychází z americké neo-neo syntézy (tak bývá chápána syntéza mezi neorealismem a neoliberalismem, kdy oba směry přijímají předpoklad mezinárodní anarchie a metodologii mikroekonomie a kdy sdílejí snahu zkoumat vývoj kooperace a význam institucí; neo-neo syntéza reprezentuje racionalistický přístup ke studiu mezinárodních vztahů, který jí umožňuje používat např. matematickou teorii her k vysvětlení kooperace v anarchickém mezinárodním systému)² a z evropské analýzy mezinárodních režimů. Druhá část (kapitola 5) popisuje základní teoretické přístupy ke studiu mezinárodních režimů a poskytuje čtenáři základní informace o jejich rozdílech (ty se právě v integrativním přístupu částečně stírají). Třetí část stati (kapitola 6) se zabývá obecnou kritikou analýzy mezinárodních režimů.

V důsledku mezinárodních událostí v první polovině 70. let 20. století (ropný šok, úpadek moci USA a rozkvět a úpadek *détente* v Evropě) se vynořily teorie a analýza mezinárodních režimů jako jeden ze silných proudů (především v USA) empirického výzkumu a teoretických diskuzí v oboru mezinárodních vztahů. Poválečný vývoj v oboru mezinárodních vztahů souvisí s diskuzí mezi realistickými a liberálními proudy. V období po skončení druhé světové války vzniklo nové politické dilema spojené s prohlubováním vzájemné závislosti, které přispělo ke vzniku nových forem koordinace a organizace.³ Zatímco realisté chápou mezinárodní systém (jeho soutěživý anarchický charakter) jako důvod, proč státy nemohou spolupracovat, liberálové se zaměřují na subsystémové faktory (na vnitřní politiku států a na jejich moc), které naopak podle jejich názoru pozitivně podněcují mezinárodní spolupráci. Teorie režimů představuje liberální pokus o vysvětlení mezinárodní spolupráce na systémové úrovni. Studium režimů tak reprezentovalo snahu nahradit úzké chápání mezinárodní politiky v analýze mezinárodních organizací širší analýzou mezinárodní vlády (*international governance*, později *global governance*) a vysvětlit kooperativní jednání mezi vyvinutými průmyslovými státy. Teorie mezinárodních režimů a jejich analýza jsou úzce propojeny s teorií komplexní interdependence (teorie komplexní vzájemné závislosti), která je založena především na konceptu, který v roce 1977 prezentovali Robert O. Keohane a Joseph S. Nye v knize *Power and Interdependence: World Politics in Transition*.⁴ Podle názoru Keohana a Nye *interdependence ovlivňuje světovou politiku a chování států, ale činnost vlád také ovlivňuje zákonitosti interdependence. Při vytváření nebo akceptování procedur, pravidel či institucí pro určité druhy aktivit vlády regulují a kontrolují transnacionální a mezistátní vztahy*.⁵ A právě takovéto uspořádání vlády nazývají oba autoři mezinárodními režimy.

Mnoho teoretických přístupů v mezinárodních vztazích (mj. také režimová analýza) vychází z premisy, že jednání v mezinárodním prostředí je institucionalizováno⁶ a že hlavním aktérem v mezinárodním systému je stát. Pohled analýzy režimů umožňuje zvláštní vnímání mezinárodních vztahů. Tento pohled není totiž tak široký jako analýza mezinárodních institucí (na systémové úrovni) ani tak úzký jako studium formálních mezinárodních organizací. Analýza mezinárodních režimů předpokládá, že předobraz jednání států je ovlivňován normami, ale současně, že chování ovládané normami nemusí vždy odpovídat národním zájmům.

V první kapitole vymezují pojem mezinárodní režim na základě konsenzuální definice Stephena Krasnera a popisují odlišné znaky mezinárodních režimů ve srovnání s mezinárodními organizacemi a konvencemi. Ve druhé kapitole se věnují vzniku mezinárodních režimů a jejich druhům, tj. především rozdílu mezi spolupracujícími režimy a koordinujícími režimy. Ve třetí kapitole je popsána struktura mezinárodních režimů, tj. principy, normy, pravidla a procedury. Čtvrtá kapitola se pak věnuje otázce funkce mezinárodních režimů a pátá kapitola třem teoretickým přístupům ke studiu mezinárodních režimů, tj. mocensky založeným teoriím, teoriím funkčním a kognitivistickým. Šestá kapitola popisuje základní body kritiky analýzy mezinárodních režimů, především asymetrii režimové analýzy mezi Evropou a Amerikou a vztah mezi režimy a vnitřní politikou jednotlivých států.

1. MEZINÁRODNÍ REŽIM – DEFINICE A VYMEZENÍ

Pojem režim může mít více významů⁷ a sám o sobě je problematický. Jednou z široce respektovaných definic mezinárodního režimu je definice Stephena Krasnera, která bývá chápána jako tzv. konsenzuální definice.⁸ Pro Krasnera jsou mezinárodní režimy *implicitní nebo explicitní principy, normy, pravidla a rozhodovací procesy, v jejichž rámci konvergují očekávání aktérů v dané oblasti mezinárodních vztahů. Principy jsou názory na fakta, přičiny a spravedlnost. Normy jsou standardy chování definované v pojmech práv a povinností. Pravidla jsou specifická ustanovení ve formě zákazů a příkazů k jednání. Rozhodovací proces je tvořen směrodatnými opatřeními pro tvorbu a implementaci kolektivního výběru.*⁹ Krasnerova definice chápe režimy jako společenské instituce ve smyslu stabilního systému pravidel, rolí a vztahů. Současně charakterizuje režimy jako užší (hlubší) mezinárodní instituce ve srovnání s institucionální strukturou mezinárodního společenství (*international society, society of states* v chápání anglické školy).¹⁰

Další definice mezinárodních režimů jsou v zásadě konzistentní s Krasnerovou definicí. Harald Müller obhajuje Krasnerovu konsenzuální definici na teoretickém základě. Pro Müllera jsou režimy vzory stanoveného chování. *Režimy jsou kooperativní instituce, které se vyznačují formálními a neformálními, právními a neprávními strukturami, principy, normami, pravidly a postupy a které zpracovávají konflikty mezi konkurujícími si národními státy (popřípadě za přítomnosti ostatních aktérů).*¹¹ Keohane a Nye např. definují režim jako *soubor regulačních uspořádání, která zahrnují systém pravidel, norem a procedur, které regulují chování a kontrolují jeho vliv.* Mezinárodní režimy stojí mezi strukturou moci mezinárodního systému a politicko-ekonomickým vyjednáváním (*bargaining*), které se uskutečňuje v jejím rámci. *Struktura systému (distribuce mocenských zdrojů mezi státy) značně ovlivňuje podstatu režimu.*¹² Změna struktury mezinárodního systému přináší změnu režimu a naopak, režimy ovlivňují chování aktérů a jejich rozhodování v systému.

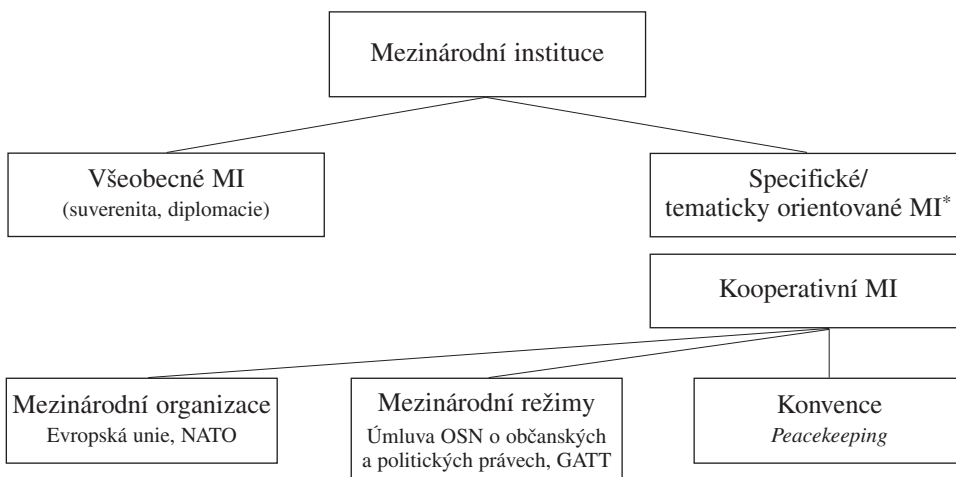
Kromě výše uvedených definic stojí za zmínku omezené pojetí mezinárodních režimů, které je chápáno jako multilaterální¹³ dohody mezi státy, které mají regulovat jednání států v rámci určité tematické oblasti (*issue area*). Režimy určují přípustné chování států při současném vymezení explicitního zákazu. Režimy jsou příkladem kooperativního chování, i když se kooperace může odehrávat i v tzv. nerezimní situaci (situace, kdy režim neexistuje).¹⁴

Režimy se od všeobecného mezinárodního uspořádání¹⁵ liší především tím, že se soustřeďují jen na určitý omezený počet témat a problémů. Režimy jsou trvalá uspořádání

pravidel mezi aktéry mezinárodních vztahů, regulující chování a očekávání v určitém politickém prostoru. Jsou tvořeny sítí rolí, k jejíž soudržnosti napomáhají právě pravidla a konvence. Režimy pomáhají konkurujícím si aktérům v interdependentním světě a usnadňují orientaci v něm.

Režimy jsou instituce s diferencovanou strukturou, která se dělí do čtyř rovin – principy, normy, pravidla a rozhodovací procesy. Tato struktura mezinárodních režimů podmiňuje jejich vázanost na všeobecné explicitní úmluvy (např. GATT – Všeobecná úmluva o clech a obchodu; NAFTA – Severoamerická zóna volného obchodu). *Mezinárodní režimy mohou být inkorporovány v mezistátních dohodách nebo smlouvách* (mezinárodní měnové uspořádání z Bretton-Woodsu z roku 1944), *mohou se vyvinout z navržených formálních dohod, které nebyly nikdy implementovány* (Všeobecná dohoda o clech a obchodu, Evropský koncert, 1815–1823), *nebo mohou být zcela implicitní* (poválečný vztah mezi USA a Kanadou, který je založen na zásadě zřeknutí se použití síly, nebo *détente* v Evropě v 70. letech 20. století).¹⁶ Základní prvky uspořádání režimů, principy, normy, pravidla a procedury, jsou převážně výslovně ujednány v systému spolupráce, přesto jejich nezbytnou podmínkou není právní charakter. Tam, kde neexistují dohodnuté normy a procedury, anebo v případě, kdy výjimky z pravidel jsou důležitější než principy dodržování, vzniká tzv. nerežimní situace.

Mezinárodní instituce

MI = mezinárodní instituce.

* Mezi tematicky orientované mezinárodní instituce jsou vedle mezinárodních organizací, mezinárodních režimů a konvencí, které představují institucionalizovanou a trvalou formu spolupráce, řazeny např. i ad hoc smlouvy nebo mezinárodní pomoc při živelních katastrofách a při hromadných neštěstích.

Režimy versus mezinárodní organizace

I přes mnohé společné znaky nejsou režimy totožné s mezinárodními organizacemi. Mezinárodní organizace jsou charakterizovány fyzickými formálními strukturami, jasným rozdělením činností a právním postavením. V mnoha případech jsou režimy na činnost mezinárodních organizací odkázány (sběr a tok informací, dohled nad dodržováním stanovených pravidel atd.). Mezinárodní organizace mohou tvořit část režimu, jedna organizace může být dokonce součástí několika režimů, což platí i obráceně.

V případě, že v určité tematické oblasti chybějí mezinárodní organizace, vyjadřují pak zájmy států pouze režimy. K transformaci mezinárodních režimů dochází především ze dvou důvodů: a) samotná organizace má zájem o své přetvoření; b) její členové změni názory a zájmy v určité oblasti. V rámci takového vývoje bývá transformována i podstata

režimu, v němž je organizace zakotvena. Může dojít i k situaci, kdy je režim s jasnými pravidly více institucionalizovaný než mezinárodní organizace s malou autonomií a s vágními pravidly. Pravděpodobně největší rozdíl mezi mezinárodními organizacemi a režimy, které jsou pouze komplexem principů, norem, pravidel a procedur, je v tom, že režimy samy o sobě nejsou schopny samostatně jednat.

Režimy versus konvence

Je potřeba rozlišovat režimy a konvence, tj. *ad hoc* uskupení. Režim musíme chápat jako kvalitativně vyšší kategorii, než jakou je uskupení, které se mění s každou změnou zájmu nebo rozdělení moci. Svou přechodnou podstatou konvence předchází režimům i organizacím; umožňují mezinárodním režimům jednání, rozšiřují a vyjasňují jednací pravidla režimů.

Koncept režimů předpokládá nejen normy a očekávání, která usnadňují kooperaci, ale i formu spolupráce, která znamená více než krátkodobé vlastní zájmy.¹⁷ Konvence jsou řazeny mezi spontánní, nebo také tzv. primitivní druhy kooperace, protože jsou – řečeno slovy Adama Fergusona – *výsledkem lidské činnosti, nikoli však uskutečněním záměrných lidských projektů*.¹⁸ Konvence jsou neformální instituce s implicitními pravidly. David Lewis definuje konvence jako *pravidelný vzorec chování v opakujících se situacích*.¹⁹ Konvence napomáhají utvářet očekávání aktérů, koordinovat jejich chování a umožňují vzájemné dorozumění stran i bez výslovně stanovených pravidel. Konvence jsou výhodné především v koordinačních situacích, kdy aktéři mají zájem chovat se určitým způsobem jen tak dlouho, jak dlouho tak činí ostatní (dominantní zájmy aktérů se shodují a existují minimálně dvě odpovídající ekvilibria). V herně-teoretických pojmech²⁰ můžeme konvenci přiřadit funkci specifických preferenčních struktur mezi racionálními aktéry, kteří maximalizují svůj osobní užitek. Vytvoření a fungování konvencí si můžeme ukázat na herně-teoretickém modelu koordinační hry, která bývá nazývána také dilema společné averze v situaci harmonie zájmů.²¹

Koordinační hra		
	<i>B kooperuje</i>	<i>B nekooperuje</i>
<i>A kooperuje</i>	(A)1, (B)1**	(A)0, (B)0
<i>A nekooperuje</i>	(A)0, (B)0	(A)1, (B)1**

** Rovnovážný stav.

V koordinační hře existují dva stejně výhodné a dva stejně nevýhodné výsledky. Tato situace je charakteristická tím, že má dva rovnovážné body a žádný z aktérů nemá dominantní strategii (tj. bez ohledu na chování druhého je výhodnější nespolupracovat). U koordinační hry není problémem dosáhnout dohody, protože aktéři nemají rozdílné zájmy. Je však důležité, aby se aktéři rozhodli stejně. To každému z nich přinese stejný užitek (buď oba získají, nebo oba ztratí – hra s kladným součtem), a tak zde není důvod, aby některý z hráčů nedodržoval dohodu. Např. jízda vpravo je jednoduchým koordinačním mechanismem, který umožňuje plynulou dopravu v obou směrech bez nehod a kolizí. Toto je konvence na základě dohody, která umožňuje směřovat očekávání aktérů k jednomu ekvilibriu. Alternativní konvence o jízdě vlevo dovoluje koordinaci při směřování ke druhému ekvilibriu. V této situaci vládne harmonie zájmů a aktéři přistupují k oběma rovnovážným stavům stejně. V takovém případě není nutné vytvářet mezinárodní organizaci či režim, protože dilema volby lze vyřešit konvencí.

2. JAK VZNIKAJÍ MEZINÁRODNÍ REŽIMY? DRUHY MEZINÁRODNÍCH REŽIMŮ

Z hlediska analýzy režimů rozlišujeme v mezinárodní politice dvě situace: a) situace, kdy režim neexistuje a ani zde není potřeba jeho existence (tzv. nerežimní situace); b) situace, kdy režim vzniká a je zde zájem o jeho existenci a udržení (tzv. režimní situace). Tzv. nerežimní situace je charakterizována nezávislým rozhodováním vzájemně na sebe působících aktérů v anarchických mezinárodních vztazích. Tato situace se vyznačuje dominantní strategií aktérů, kdy je pro jednotlivé aktéry výhodnější nespolupracovat bez ohledu na chování a volbu druhého. Tzv. režimní situace vzniká v tom případě, pokud jsou všichni aktéři ochotni se na základě sobecké racionální kalkulace vzdát nezávislého rozhodování ve prospěch společného rozhodování, neboť jsou si vědomi toho, že nezávislé sobecké rozhodování by vedlo jen k nežádoucím nebo suboptimálním výsledkům.²² Arthur Stein nazývá takovou situaci dilema společného zájmu a dilema společné averze.²³

Společný zájem nebo společná averze?

Podle A. Steina dilema společných zájmů vzniká v tom případě, pokud nezávislá rozhodnutí aktérů vedou k rovnovážnému stavu (*equilibrium outcome*), který je paretoovsky neoptimální²⁴ pro všechny účastníci se aktéry. Jinými slovy řečeno, toto dilema vzniká i tehdy, pokud paretoovsky optimální výsledek, o nějž aktéři vzájemně usilují, není rovnovážným stavem (viz následující obrázek). Ve snaze zlepšit paretoovsky neoptimální situaci aktéři ustanovují kredibilní pravidlo, v tomto případě mezinárodní režim, neboť oba (všichni) musejí mít záruku, že protistrana nebude podvádět a bude spolupracovat.²⁵ Vzhledem k tomu, že každý z aktérů požaduje ujištění, že se ostatní vzdají racionálního chování (tj. lepší je nespolupracovat), vyžaduje taková spolupráce určitý stupeň formalizace. Vznik spolupracujícího režimu si můžeme ukázat na herně-teoretickém modelu dilematu vězňů.

Vězňovo dilema – dilema společného zájmu		
	<i>B kooperuje</i>	<i>B nekooperuje*</i>
<i>A kooperuje</i>	(A)3, (B)3	(A)1, (B)4
<i>A nekooperuje*</i>	(A)4, (B)1	(A)2, (B)2**

* Dominantní strategie aktérů.
** Rovnovážný stav.

Posudme např. rozhodování státu **A**. V případě, že **B** kooperuje, je lepší pro **A** nekooperovat (4>3). Provedeme-li tutéž úvahu pro **B**, vyjde nám nekooperace jako výhodná strategie i pro **B** (4>3). Z toho vyplývá, že bez ohledu na chování druhého je lepší vždy nekooperovat (tento stav označuje teorie her jako *dominantní strategii*). Protože oba aktéři preferují nekooperaci a žádný z hráčů nemá důvod, aby se od své strategie odchýlil, dostávají se do rovnovážného stavu (bod 2,2 je v nashovské rovnováze).²⁶ Bod, kdy **A** i **B** nekooperují, je však tím nejméně výhodným bodem celé hry (není paretoovsky optimální), a proto je třeba položit si otázku, zda je možné tento stav do budoucnosti překonat. Vycházíme zde z toho, že podobná situace se bude opakovat a že aktéři ji budou muset znovu řešit. Pouhá domluva jako v případě koordinační hry (konvence) zde však nestačí. Aktéři potřebují mít záruku, že se všichni budou chovat smluveným způsobem. Touto zárukou se může stát právě mezinárodní režim, který postihuje porušení úmluvy v budoucích případech.

Ernst Haas však ukazuje, že režimy mohou vzniknout nejen ze společného zájmu aktérů, ale i ze společně sdílené averze.²⁷ V takovýchto režimech se aktéři nesnaží dosáhnout nějakého výsledku, ale naopak, jejich snahou je určitému výsledku zabránit. Taková situace vzniká v tom případě, pokud strategií aktérů není dosáhnout téhož výsledku, ale všichni souhlasí s tím, že existuje minimálně jeden potenciální výsledek, jemuž je třeba zabránit. Tyto režimy vycházejí z koordinace politik aktérů, nikoli z jejich spolupráce.

Dilema společné averze v situaci rozdílných zájmů		
	<i>B kooperuje</i>	<i>B nekooperuje</i>
<i>A kooperuje</i>	(A)2, (B)2	(A)3, (B)4**
<i>A nekooperuje</i>	(A)4, (B)3**	(A)1, (B)1

** Rovnovážený stav.

Ačkoli oba aktéři souhlasí s tím, že je potřeba zabránit nějakému výsledku, nejsou zajedno v tom, jaký výsledek by to měl být. V situaci, kterou znázorňuje předchozí obrázek, existují dva možné rovnovážné stavy – (A)4, (B)3 a (A)3, (B)4 –, kterým oba aktéři dávají přednost před jinými možnými výsledky. Každý z aktérů dává však přednost jinému rovnovážnému stavu; aktér A dává přednost (A)4, (B)3, tj. 4>3 pro A; aktér B (A)3, (B)4, tj. 4>3 pro B. Budeme-li nyní posuzovat rozhodování aktéra A, můžeme vidět, že jeho situace je sice v rovnovážném stavu (A)4, (B)3 lepší než situace B, ale vzhledem k tomu, že není jisté, zda B bude skutečně kooperovat, může se A dostat do situace (A)1, (B)1, která je nejhorší z možných. Totéž platí obráceně i pro aktéra B. Oba aktéři si tak uvědomují, že budou-li oba kooperovat, nedosáhnou sice nejlepšího možného výsledku, ale zabrání nejhoršímu možnému, tj. (A)1, (B)1. Pokud aktéři sdílejí společnou averzi, ale rozcházejí se v hodnocení rovnovážného stavu (pro každého z nich je výhodnější jiný rovnovážný stav), mohou danou situaci vyřešit ustanovením koordinujícího režimu, který určí pravidla chování a jednání, a tak umožní konvergovat očekávání aktérů, kdykoli se objeví dilema.

Spolupracující režimy versus koordinující režimy

Režimy vznikají na základě toho, že se aktéři vzdají nezávislého racionálního rozhodování, aby mohli jednat v situaci dilematu společných zájmů a společné averze. Na základě dilematu společných zájmů a společné averze jsou rozlišovány dva druhy režimů, a to režimy spolupracující a koordinující. Spolupráce označuje aktivní vytvoření režimu, který je vodítkem individuálního rozhodování aktérů. Spolupracující režimy musejí specifikovat formy spolupráce a definovat podvádění (*cheating*), proto jsou založeny na kolektivních smlouvách a umožňují provádět kolektivní opatření a jednání. Spolupracující režimy často zahrnují i mezinárodní organizace, které shromažďují a rozšiřují informace, aby umožnily splnit stanovené centrální podmínky režimu. Příkladem spolupracujícího režimu jsou např. dohody SALT.

Koordinace nemusí být ani formalizovaná, ani institucionalizovaná. V koordináční situaci všichni aktéři režimu jednají společně tak dlouho, dokud tak činí i ostatní. Koordinující režimy vytvářejí pravidla chování, která umožňují předpovídat očekávání aktérů, kdykoli vznikne dilema; tyto režimy pouze usnadňují koordinaci a pracují bez určitého mechanismu.²⁸ Dosažení koordináčního řešení znamená uskutečnění vlastních cílů. Mezinárodní organizace mohou být i vůči tomuto typu režimu relevantní, ale jen pokud shromažďují a rozšiřují informace o úmyslech aktérů, nikoli o jejich minulém nebo současném jednání.

3. STRUKTURA MEZINÁRODNÍCH REŽIMŮ

Mezinárodní režimy mají diferencovanou strukturu, která institucionalizuje kooperaci čtyřmi hierarchicky propojenými mechanismy – principy, normami, pravidly a procedurami.

Principy. Principy tvoří podstatnou bázi režimů a jsou předpokladem jejich institucionální struktury. Existence principů umožňuje odvozování podrobnějších předpisů chování a interpretaci skutečností, které mají být kooperativně zpracovány. Navzdory možné konfliktní situaci principy formulují společná hlediska na určité problémy a představy o možnosti dosažení cílů.

Normy. Právě proto, že režimy jsou směsicí formálních a neformálních pravidel v určité tematické oblasti a nejsou nutně vázány na právní nástroje, tvoří normy stěžejní část konstrukce režimů. Stanovují pro členy režimu všeobecné směrnice chování, a to ve formě práv a povinností. Normy tvoří důležitou spojnicí, ale i možné ohnisko sporu mezi kooperací a svépomocí (*self-help*).

Pravidla. Rovinou pravidel začíná silněji formalizovaná oblast režimů. Pravidla obsahují přesná ustanovení pro chování, která konkretizují normy, činí je přezkoumatelnými a umožňují jejich hodnocení.

Procedury. Konstrukce režimu jako taková není schopna postihnout celou řadu problémů, které přicházejí s vývojem režimu. Stanovené procedury a postupy umožňují režimu reagovat na nejnovější vývoj, na aktuální problémy a otázky, aniž by musel řešit konflikt (týkající se těchto otázek a problémů). Procedury obsahují možnost změny režimu. Jsou to např. procedury revizní, sankční, konzultační, verifikační či procedury regulující přijímání nových členů.

Principy a normy tvoří základní charakteristiku režimů. Změny v pravidlech a v rozhodovacích procedurách jsou změnami uvnitř režimu, změny v principech a v normách jsou změnami režimu samotného. V situaci, kdy režim opustí normy a principy, má pouze dvě možnosti – změnu nebo zánik. Krasner rozlišuje mezi změnami režimu (uvnitř režimu i režimu jako celku) a oslabením režimu. *Režim je oslaben, pokud principy, normy, pravidla a rozhodovací postupy ztratí soudržnost, nebo pokud aktuální postupy ztrácí konzistenci s principy, normami, pravidly a procedurami.*²⁹

4. FUNKCE MEZINÁRODNÍCH REŽIMŮ, PROČ A K ČEMU POTŘEBUJEME MEZINÁRODNÍ REŽIMY

Výchozím bodem spolupráce je interdependentní struktura v určité konfliktní oblasti. Velká vzájemná závislost a provázanost nemohou zcela odstranit problémy, dokonce je paradoxně v určitých případech prohlubují. Interdependence ovlivňuje světovou politiku a jednání států; naopak dění ve světové politice a jednání států působí na zákonitosti interdependence. Politické dilema může být oslabeno nebo vyřešeno jen vzájemnou mezinárodní spoluprací (v rámci mezinárodních organizací či režimů), protože organizovaná spolupráce garantuje určité minimální chování aktérů.³⁰ Mezinárodní spolupráce nemusí být však založena na harmonii, na společných morálních hodnotách či cílech. Mezinárodní instituce (režimy) umožňují státům – racionálním aktérům – sledovat vlastní sobecké cíle. Cíle, kterých aktéři dosahují pomocí vzájemné spolupráce, by byly jinak dosažitelné jen za cenu změny jejich zájmů a priorit. Mezinárodní režimy mění kalkulaci výhod, kterou vlády dělají.³¹ Existence režimu jako nadřazené autority představuje způsob řešení politického (bezpečnostního) dilematu.³² Na systémové úrovni vede existence pravidel (tj. např. pravidel v rámci režimů) nejen k výraznému zvýšení bezpečnosti (tj. snížení nejistoty členů, neboť donucovací prostředky režimu činí porušení pravidel či podvádění velmi rizikovým, a tedy méně lákavým), ale i k obrovské redukci transakčních nákladů.³³ Režim umožňuje snížit investice státu do určité oblasti (např. do obrany nebo do oblasti získávání informací), které jsou spojeny s vyjednávacími, pozorovatelskými a donucovacími opatřeními. Režimy mohou tyto informace získat za mnohem nižší cenu než jednot-

liví aktéři, což umožňuje zvýšit kvalitu i kvantitu komunikace. Ústřední výhodou režimu je, že všem účastníkům umožňuje jednat řízeně v rámci určité dohody. Režim tak může zasáhnout jako nadřazená instituce v případě existence dilematu o veřejném statku, které sdílí dostatečně velký počet států.³⁴ Režimy poskytují členům informace a stabilizují jejich očekávání na budoucí jednání partnerů/protivníků. *Mezinárodní režimy pomáhají hodnotit jednání jiných za předpokladu existujících standardů chování. Podle těchto standardů mohou být měřeny činy a konání. Při jejich spojování do zvláštních tematických uskupení a realizací soudů, často pomocí mezinárodních organizací, dochází k jejich dalšímu rozvoji.*³⁵ Mezinárodní režimy poskytují měřítko k posuzování správného a chybného chování, které je v mezinárodním styku závazné. Režimy obsahují pravidla pro výměnu informací a konečně zkracují i vyjednávací procesy. Režimy určují rozhodovací pravidla pro danou problémovou oblast, a tím usnadňují vládám jednání, osvobozují je od hledání alternativ.

Pojistná funkce režimů podle Andrewa Moravcsika

Velká část teorií mezinárodních institucí zpočátku opomíjela vztah mezi mezinárodními a vnitropolitickými strukturami. Vedle realistů především teoretici interdependence poukázali na zásadní propojenost mezi zahraniční politikou, vnitropolitickými strukturami a rozhodovacími procesy. Nedávná studie Andrewa Moravcsika odhalila jednu z dalších funkcí, tzv. zvláštní pojistnou funkci³⁶ mezinárodních režimů, která je úzce provázána s vnitropolitickými strukturami a s vnitropolitickou situací. Je to taktika sebesvázání (*lock-in*) s režimem (samozřejmě jen v tom případě, pokud náklady výrazně nepřevyšují samostatné udržení suverenity), která snižuje nejistotu vlastní budoucnosti státu. Stabilizuje politický *status quo* proti útoku nedemokratického vnitropolitického nebezpečí a současně zvyšuje důvěru ostatních aktérů mezinárodního systému v daný stát. Pojistná funkce mezinárodního režimu umožňuje jednání a rozhodování, jež je možné pouze v rámci režimu. Transnacionálně zavazující normy pak slouží k vnitropolitickým účelům, zajišťují budoucnost stávající politické formy. Podle názoru Moravcsika tuto funkci režimů využívají především nově etablované demokracie.

5. TEORETICKÉ PŘÍSTUPY KE STUDIUM MEZINÁRODNÍCH REŽIMŮ

Literaturu, která se zabývá vznikem a proměnou režimů, můžeme rozdělit do tří hlavních skupin:³⁷ 1) mocensky založené teorie (neorealismus, respektive strukturální realismus), 2) funkční teorie vycházející ze zájmu aktérů mezinárodního systému (neoliberalismus, institucionalismus), 3) teorie založené na poznání (kognitivismus). Strukturální i funkční (institucionální) teorie režimů chápou stát jako ústředního a racionálního aktéra. Strukturalisté (zahrnující rovněž teorii hegemoniální stability) se pokoušejí vysvětlit, jak podmínky mezinárodního systému určují možnosti kooperace. Funkční teorie režimů nevychází z kritiky předpokladů neorealismu, nýbrž tyto předpoklady předjímá a snaží se oponovat neorealismu jeho vlastními zbraněmi. Institucionalisté předpokládají, že stát je racionální aktér, ale vedle něj existují v mezinárodních vztazích ještě další aktéři – mezinárodní organizace, transnacionální (ekonomická) uskupení, *epistemic communities*³⁸ atd. Naproti tomu kognitivisté představují zcela odlišný teoretický směr. Zaměřují se na intersubjektivní významové struktury, které pojí dohromady aktéry. Zatímco institucionalisté považují režimy za víceméně účinnou odpověď na stálé potřeby, kognitivisté chápou režim jako ideologicky podmíněné rozvíjející poznávání (učení) aktérů. Analýzu režimů zakládají na dynamice získávání a sdílení poznatků a na komunikaci. Podle názoru kognitivistů *neexistuje žádný stálý zájem státu ani optimální režim.*³⁹

Strukturalistická (neorealistická) teorie vzniku režimů

Všeobecný postulát mocensky založených teorií říká, že zájem o distribuci moci v anarchickém světě, tedy ve světě, kde chybí nadřazená instituce s možností sankcionovat a ří-

dit, vede k tomu, že národy/státy dávají přednost spíše svépomoci a relativnímu zisku než kooperaci. Strukturální teorie nevylučuje však možnost spolupráce. Uznává, že za určitých podmínek mohou mezinárodní režimy vzniknout, a dokonce i fungovat.⁴⁰ Většina (anglosaských) neorealistů dlouhou dobu podmiňovala mezinárodní spolupráci přítomností a činností velmocí, což dokládá teorie hegemoniální stability.⁴¹

Teorie hegemoniální stability. Tato teorie byla původně spojena s ekonomickou teorií, především s otázkou monopolů. Teprve Keohane a Nye ve své knize *Power and Interdependence* spojují dynamiku režimů s růstem a úpadkem státní moci. Teorie hegemoniální stability, která interpretuje režim jako mezinárodní veřejný statek, spojuje vznik, utváření a zachování režimu s existencí dominantní mocnosti a oslabení režimu s úpadkem hegemonu. Spolupráce vzniká jako výslednice vztahů mezi silným aktérem, hegemonem, který strukturuje mezinárodní systém podle svých potřeb, a slabším aktérem, jehož zisky jsou však pouze vedlejším produktem tohoto uspořádání.⁴² Hegemon podporuje spolupráci (je ochoten převzít náklady na tuto spolupráci) a otevřenost světové ekonomiky, protože tak může zvýšit svou moc a zajistit své zájmy. Malé a střední státy se však přiklánějí spíše k protekcionismu. Hegemónní moc vytváří bázi pro vzájemné zisky, a to rozšířením trhu nebo vojenskou ochranou a ochotou poskytovat mezinárodní veřejné statky, neboť s využitím své moci nutí ostatní státy, aby dodržovaly jím stanovená pravidla.⁴³ Vítání roli při vzniku režimu hraje přítomnost hegemonu. Klasickou ilustrací teorie hegemoniální stability je *pax britannica* z poloviny 19. století a *pax americana* z poloviny 20. století. Teorie hegemoniální stability přináší do analýzy mezinárodních režimů nový prvek; tvrdí totiž, že koncentrace moci může mít stabilizující efekt. Teorie hegemoniální stability tvrdí, že: 1) režimům dávají vzniknout a současně je i udržují aktéři, kteří mají převahu moci a zdrojů v relevantní oblasti zájmu; 2) režimy zanikají, pokud moc a zdroje jsou mezi aktéry rozděleny spravedlivě a rovnoměrně. Důsledkem úpadku hegemonu je buď protekcionismus, nebo izolacionismus. Toto striktní tvrzení o zániku režimů bylo později přeformulováno. Teorii hegemoniální stability doplňují dvě neorealisticke teorie – teorie rovnováhy moci a rovnováhy hrozeb –, které také vycházejí z přítomnosti hegemonu v mezinárodním systému.

Teorie rovnováhy moci. Tato teorie v zásadě vylučuje možnost spolupráce, neboť tvrdí, že pouhý vznik nebo růst velmocí ničí spolupráci, protože ostatní slabší státy nutí balancovat v mezinárodním systému. Tyto státy pak reagují na růst moci jiného státu zvýšením vojenských kapacit nebo hledáním spojenců proti rostoucí moci, která představuje potenciální nebezpečí.⁴⁴

Rovnováha hrozeb. Tato verze neorealismu tvrdí, že kooperace není závislá na jakýchkoli formách nerovnosti moci, nýbrž na existenci hrozby. Státy tvoří uskupení nikoli ve snaze balancovat vůči dominantní moci, ale kvůli existujícímu nebezpečí. Tato teorie reagovala na situaci 80. let 20. století, kdy se podle názoru teoretiků mezinárodních vztahů (Stephen Walt) konstituovaly mocnosti, které neznamenaly ohrožení pro ostatní členy mezinárodního společenství.

Evoluce hegemoniálního režimu k nehegemoniálnímu podle Roberta O. Keohana. Ačkoliv je Robert O. Keohane v současnosti řazen do neo-neo syntézy (neoliberalistické části),⁴⁵ uvádím jeho koncept posthegemoniální spolupráce na tomto místě. A to především ze tří důvodů: 1) původně Keohane ve svém přístupu při vysvětlení mezinárodní spolupráce zdůrazňoval vnitrostátní a zahraničněpolitické faktory a teprve později přesunul svou pozornost k systémovým faktorům; 2) vychází z neo-neo syntézy, která akceptuje některé realistické/neorealisticke předpoklady (Keohane považuje režimy za součást mezinárodního systému, který spočívá na suverenitě a svépomoci; akceptuje realistické pojetí anarchie v mezinárodním systému);⁴⁶ 3) koncept posthegemoniální spolupráce úzce navazuje na teorii hegemoniální stability. Jak už bylo řečeno, ústředním Keohanovým konceptem je – jak ji on sám nazývá – posthegemoniální spolupráce (*cooperation after hegemony*), tedy spolupráce v okamžiku, kdy velmoc ztratí moc a vliv.⁴⁷ Robert O. Keohane

staví svou argumentaci na konceptu režimu, který spočívá v hegemoniální stabilitě a spolupráci (*cooperation*). Definuje hegemonu jako jednotku mezinárodního systému, která má převahu v materiálních zdrojích, a dále hegemoniální struktury moci, kterým dominuje jeden stát a které vedou ke vzniku silného mezinárodního režimu.⁴⁸ V případě úpadku hegemonu existují dvě možnosti: buď se režim rozpadne v důsledku absence schopnosti řešit konflikty, nebo režim přetrvává na základě racionálního zájmu členských států.

Posthegemoniální spolupráce je reálná nejen díky společným zájmům aktérů, které mohou vést k vytvoření režimu, ale především proto, že vytvoření nového režimu (nebo jiné kooperativní struktury) je nesrovnatelně složitější a nákladnější než udržení a reforma stávajícího režimu (tzv. efekt záklopky). Podle názoru Keohana jsou režimy závislé na společných a vzájemně se doplňujících zájmech nezávisle na přítomnosti hegemonu. Pak existují dvě cesty, jak mohou režimy přežít úpadek nebo zánik velmoci. Za prvé, když hegemon ztratí svou moc, současně ztrácí i zájem o spolupráci. Avšak interakce mezi ostatními jednotkami/aktéry může nadále růst, a tak nahradit vliv hegemonu a vést k posthegemoniální kooperaci (bez účasti hegemonu). Za druhé, ztratí-li hegemon převahu moci, nemusí to ještě znamenat ztrátu zájmu o takové kooperativní struktury, jako jsou režimy. Je tomu přesně naopak. Pokud se cítí velmoc oslabena, bude hledat nové cesty a možnosti, jak své ztráty a nevýhody v mezinárodním systému vyrovnat a zajistit si vlastní bezpečnost. Právě mezinárodní režim se všemi svými vlastnostmi se může stát vhodným nástrojem na cestě k těmto cílům, snížit nejistotu bývalé velmoci a zajistit jí určité postavení v mezinárodním systému.

Hegemoniální režimy versus nehegemoniální režimy. Oran Young rozlišuje na základě teorie hegemoniální stability dva druhy režimů – mezinárodní režimy hegemoniální a nehegemoniální. Hegemoniální režim vzniká tehdy, vytvoří-li hegemon takové podmínky v systému, že ostatní státy mají zájem o přistoupení k režimu vytvořenému hegemonem. Nehegemoniální režimy se mohou vyvinout z existujících praktik mezi státy, na základě zvýšení kapacit relevantních aktérů a snížení rozdílů mezi dominantními a podřízenými aktéry, k čemuž dochází na základě růstu vzájemné závislosti.⁴⁹ Tyto režimy vznikají ve vyjednávacím procesu, v němž dochází k vyrovnávání zájmů zúčastněných aktérů. Teorie hegemoniální stability postupně formulovala dva typy nehegemoniálních režimů: 1) po zániku hegemonu překonají ostatní jednotky mezinárodního systému tuto krizi udržením spolupráce v rámci režimu; 2) po zániku hegemonu se utvoří malá oligopolistická skupina, která nahradí unilaterálně jednající velmoc. Spolupráce aktérů v rámci nehegemoniálního režimu pramení z vědomí, že samostatné nezávislé jednání (*free ride*) by znamenalo kolaps koalice.⁵⁰

*Kritická poznámka k hegemoniálním režimům podle Susan Strange.*⁵¹ Její kritický článek *Cave! Hic dragons: a critique of regime analysis* vyšel sice již v roce 1982, ale v dnešním multipolárním (unipolárním?) světě jsou v něm prezentované závěry ještě zajímavější a aktuálnější. Susane Strange hovoří o nové formě globální říše, která existuje pod panstvím Spojených států amerických. Tuto podobu globální říše analyzuje jako zvláštní formu neteritoriálního imperialismu. Ptá se, jak dlouho v takovéto situaci ještě budou USA dávat přednost multilaterálnímu jednání před bilaterálním. S. Strange tvrdí, že mezinárodní režim nemusí zaniknout jen v případě ztráty moci hegemonu, ale také tehdy, nepřinášeli-li multilaterální diplomacie (tedy např. režim) dostatek výhod této velmoci. Ta pak ztrácí zájem o další činnost režimu, který proto zaniká.

Tato otázka se stala opět aktuální v současné mezinárodní politice, neboť zástupci Spojených států amerických nebyli v květnu 2001 poprvé od vzniku OSN zvoleni do některých orgánů této organizace.⁵² Bude to znamenat odchod USA z multilaterální diplomacie a preferování bilateralismu? Mohou ostatní státy, mnohem menší jednotky mezinárodního systému, nalézt novou bázi společného zájmu, a tak zachovat stávající mezinárodní režimy? Na tyto a podobné otázky odpoví teprve budoucnost. Ale dosavadní vývoj (např. postup Evropské unie na summitu v Göteborgu v případě protokolu z Kjóta o ochraně klimatu) napovídá, že strategie prosazení malých států proti zájmu velmoci může uspět.

Funkční (neoliberalistická/institucionalistická) teorie

Institucionální liberalismus se původně zakládal na mezinárodním právu a na mezinárodních organizacích. Obojí mělo přispět k udržení a zachování vztahů mezi státy, k podpoře spolupráce a k udržení mírového uspořádání. Takovéto ideje byly však příliš optimistické a idealistické. Nový směr institucionálního liberalismu v sobě již zahrnoval reakci na realistickou kritiku⁵³ a zakládal se na mnohem širší bázi, především pokud se týká pojmu instituce.

Novou variantu institucionálního liberalismu prosadili především Robert O. Keohane a J. Nye a nazvali ji neoliberálním institucionalismem.⁵⁴ Samotná politická věda neuznává tohoto pojmu jednoznačně. Mezitím se objevily nové směry neoliberálního institucionalismu a vznikla jejich nová pojmenování – institucionalismus nebo racionální institucionalismus.⁵⁵ Státy zůstávají pro neoliberální institucionalisty (stejně jako pro realisty) v centru světové politiky, ale neoliberální institucionalismus považuje roli formálních a neformálních pravidel za mnohem významnější než realismus.⁵⁶ Neoliberální institucionalismus nezůstává však jen u zkoumání moci, ale zaměřuje se i na subjektivní sebestopozumění lidské existence.⁵⁷ Všeobecný argument neoliberalistické teorie tvrdí, že pod vlivem silné vzájemné závislosti národů/států zájem o spolupráci stoupá a komunikační a kooperační schopnosti států závisejí na institucích. Režimy mohou podle názoru neoliberalistů pomoci realizovat obecný zájem a řešit problém společné akce, problém koordinace a transakčních nákladů i další problémy, které se v rámci spolupráce mohou objevit. Režimová analýza je v neoliberálním institucionalismu relevantní pouze tehdy, existují-li v mezinárodním systému aktéři se společnými zájmy, existuje-li možnost, že aktéři něco z případné spolupráce získají, a má-li změna hloubky institucionalizace spolupráce vliv na chování států.

Funkční institucionalismus. Robert O. Keohane tuto větev neoliberálního liberalismu nazývá sofistikovaným liberalismem.⁵⁸ Analýza režimů je analýzou oblastí mezinárodních vztahů, v nichž si státy vytvořily určitá pravidla spolupráce. Spolupráce států je úspěšná tehdy, existují-li pravidla, která koordinují jednání států, řeší problém kolektivní akce a zabraňují suboptimálním výsledkům. Režimy zde plní zvláštní funkci, snižují nejistotu aktérů a transakční náklady. Takovéto režimy pak na své členy přesouvají své vlastní zájmy.

Kognitivistická teorie

Pro kognitivisty je kooperace určována percepcí a poznáváním. Vznik režimů je výsledkem idejí, poznávání, učení, sdílených poznatků, normativních a institucionálních struktur. Podle názoru Johna Ruggieho režimy reflektují nejen uspořádání moci, ale i dominantní sociální tendence (tzv. intersubjektivní charakter režimů).⁵⁹ Kognitivisté se snaží porozumět intersubjektivním strukturám ve světě, a tak ukázat, jak se mění zájmy a identita v čase a jak vznikají nové formy kooperace a uskupení. Podle názoru kognitivistů aktéři často utvářejí svůj názor nezávisle na objektivních materiálních podmínkách systému. Snaží se maximalizovat svůj užitek, ale percepce tohoto užitku je závislá na převládajících poznacích a idejích aktérů. Kognitivisté tvrdí, že ideje mají velkou politickou účinnost, a to tím větší, čím hlouběji jsou zakořeněny v mezinárodních institucích nebo čím vážněji jsou přijímány politicky odpovědnými činiteli.

Kognitivistickou školu teorie mezinárodních režimů bychom mohli rozdělit na dva hlavní proudy: 1) slabý kognitivismus, 2) silný kognitivismus (např. konstruktivismus). Slabý kognitivismus studuje např. roli *epistemic communities* v mezinárodní politice a – zevšeobecněno – podmínky a mechanismy „učení“ (poučení, poznání) států. Slabí kognitivisté kladou důraz na intelektuální podporu mezinárodních institucí. Silný kognitivismus klade důraz na sociální charakter mezinárodních vztahů a odmítá pojetí státu jako racionálního aktéra.⁶⁰ Podle silného kognitivismu je spolupráce v anarchickém mezinárodním systému možná, ale závisí na tom, jak jednotlivé státy chápou své zájmy v určité problémové oblasti. Distribuce identit a zájmů států vysvětluje existenci spolupráce. Účelné jed-

nání je možné v rámci intersubjektivního sociálního kontextu. *Konstruktivistická analýza „kooperačního problému“ (...) je v základu kognitivní spíše než behaviorální, poněvadž se zabývá intersubjektivním věděním (knowledge), které definuje strukturu identit a zájmů jako vnitřní součást interakcí.*⁶¹ Institucionalizace je pro konstruktivisty procesem internalizace nových identit a zájmů; socializace je kognitivní proces, nikoli pouze behaviorální proces.

Podle některých autorů (Stephen Krasner, Robert O. Keohane, Steve Smith) silný kognitivismus stále více přijímá předpoklady ostatních teoretických přístupů – státy jsou předpokladem systému, materiální zájmy a moc (i instituce) jsou důležitými kauzálními faktory, státy jednají částečně racionálně atd. –, a tak se blíží k neo-neo syntéze teorie mezinárodních vztahů.⁶²

6. KRITIKA ANALÝZY REŽIMŮ

Evropa versus Amerika

Již na počátku 80. let kritizovala Susane Strange asymetrii režimové analýzy mezi Evropou a Amerikou, respektive Spojenými státy americkými.⁶³ Poukázala především na to, že se Evropané zabývají zcela jinými tématy než americká režimová analýza. Evropané se podle názoru S. Strange zaměřují spíše na bezpečnostní a strategickou problematiku a chybí jim zevšeobecnující přístup. Americká analýza režimů se od 70. let orientuje především na vysvětlení oslabení velmocenské pozice USA a snaží se hledat perspektivy světové politiky bez jednoznačného hegemonu. Evropská analýza režimů se zatím soustředovala na *détente*.

Podle názoru Volkera Rittbergera sice vědci z anglosaských zemí a z Německa používají v případě režimové analýzy tytéž pojmy, ale vztahují je ke zcela jiným tématům, jsou jinak tematicky orientováni a koncept mezinárodních režimů vysvětlují také jinak.⁶⁴ V Německu se analýza režimů objevila až v 80. letech 20. století a teprve počátkem 90. let se konstituovala dvě výzkumná centra (ve Frankfurtu nad Mohanem a v Tübingenu). Zatímco anglosaská analýza režimů se věnovala převážně zkoumání vztahů Západ–Západ a globálních problémů (ekonomické režimy), kontinentální analýza se zaměřila na konflikt Východ–Západ. Německá a skandinávská analýza režimů věnovala velkou pozornost především formování a důsledkům mezinárodních režimů v oblasti mezinárodní bezpečnosti (existuje zde úzké spojení mezi výzkumem míru a konfliktů *Konflikt- und Friedensforschung*) a v oblasti spolupráce při ochraně životního prostředí. Jedním z dalších rozdílů mezi anglosaským a kontinentálním přístupem v analýze režimů je tematický záběr. Zatímco anglosaští vědci projevují velký zájem především o změnu a úpadek/zánik režimů, kontinentální vědci zkoumají jejich vznik a formování. Tato rozdílná orientace kontinentální a anglosaské analýzy režimů je vysvětlitelná; vědecká obec reaguje na bezprostřední události, impulzy v určitém politickém kontextu a pracuje s poznatky a s informacemi, které jsou jí dostupné a které považuje za aktuální a relevantní. Tento rozdíl ztěžuje však vzájemnou komunikaci obou analýz a komparaci jejich výsledků.

Vnitropolitický a mezinárodní rozhodovací proces

Podle názoru Stephena Haggarda a Beth Simmons jak teorie mezinárodních vztahů, tak i analýza režimů dlouhou dobu ignorovaly (a částečně se tak děje i dnes) vnitropolitické procesy.⁶⁵ Teoretici mezinárodních režimů zapomínají na to, že režimy mohou ovlivnit aktuální volby národní politiky. Vnitropolitická témata se přelévají (*spill over*) do mezinárodní politiky a zahraniční politika nezřídka spočívá na vnitropolitické bázi. V důsledku rostoucí interdependence získávají skupiny, dříve činné jen na vnitropolitické úrovni, zájem o mezinárodní režimy. Mezinárodní spolupráce by tak měla být vnímána nejen jako vztah mezi státy, ale též jako interakce mezi vnitropolitickými a mezinárodními aktivitami a koalicemi, které překračují hranice.

Kritika obou autorů vychází ze situace režimové analýzy konce 80. let. Analýza mezinárodních režimů však od té doby ušla pořádný kus cesty, a tak např. práce Andrewa Moravcsika, Lisy Martin a nově i Beth Simmons reflektují vztah mezinárodní politiky a vnitřní politiky aktérů při vzniku a udržení režimů.⁶⁶

Nesmíme však také přehlížet, že souvislost mezinárodní a vnitřní politiky v analýze režimů závisí na druhu zkoumaného režimu. Mezinárodní instituce orientované na oblast lidských práv jsou ve srovnání s mezinárodními institucemi, které vznikly v oblasti obchodu, financí, ochrany životního prostředí a bezpečnostní spolupráce, mnohem více soustředěny na výsledky vnitropolitických a mezinárodněpolitických interakcí a často mnohem více svazují vnitřní politiku. Mezinárodní režimy pro lidská práva vznikly vlastně jen s cílem učinit jednotlivé vlády odpovědné na úrovni mezinárodního systému za vnitropolitické záležitosti.

Další kritické hlasy

Někteří kritici analýzy mezinárodních režimů tvrdí, že vlastní rozdíl mezi konvencemi, mezinárodními režimy a mezinárodními organizacemi není vůbec tak jasný, jak bychom se snad mohli domnívat. Existující smlouvy často kombinují explicitní pravidla a bývají víceméně dvojnásobné. Snad bez výjimky jsou mezinárodní organizace spojeny s režimy, nebo jsou v režimech dokonce zakotveny. Organizace a režimy bychom snad mohli analyticky rozlišovat, ale ve skutečnosti se kryjí.

Další kritika analýzy režimů se vztahuje k samotnému pojmu režim. Tento pojem sám o sobě je velmi široký a zahrnuje nejrůznější významy. Jen pro ilustraci: denní stravovací režim, pitný režim, vnitropolitický režim ve Francii v době Napoleona, „*ancien regime*“, Frankův režim, mezinárodní režim vodních toků. I bez bližšího vysvětlení těchto pojmů je jasné vidět, že výraz režim reprezentuje nejrůznější role.⁶⁷

S problematičností pojmu režim je úzce spjata i jeho definice. V této stati vztahuji analýzu režimů ke Krasnerově konsenzuální definici, ovšem ani ta není bezvadná a nesporná. Jednou z otázek, které se zde vynořují, je následující otázka: Co odlišuje navzájem principy, normy, pravidla a procedury?

Samozřejmě existuje řada dalších kritických názorů na analýzu mezinárodních režimů. Na závěr uvedu ještě jeden, a to, že režimová analýza je příliš statická⁶⁸ a není schopna sledovat a vysvětlit dynamickou realitu. Statičnost analýzy režimů je však – spíše než její obecnou vlastností – vlastností jednotlivých teoretických přístupů. Tak např. podle názoru Orana Younga, Marca Levyho a spol., kteří chápou mezinárodní režimy jako sociální instituce, se režimy vyznačují kontinuální změnou, a to jak na základě své vnitřní dynamiky, tak i na základě reflexe změny vnějšího prostředí.⁶⁹ R. Jervis ve své analýze ukázal, že problém statičnosti má např. neoliberální institucionalismus.⁷⁰ Pokud se tedy omezíme jen na neoliberálně-institucionalistickou analýzu režimů, omezíme se i na určitou dynamiku daného teoretického přístupu.

* * *

Analýza mezinárodních režimů, která nám umožňuje pochopit mezinárodní pořádek a mezinárodní spolupráci díky interpretaci vzniku, vývoje a podmínek existence režimů, prošla za posledních čtyřicet let mnohými změnami, které se odrážejí na jejím přístupu ke zkoumání. Analýza mezinárodních režimů reflektuje vývoj výzkumu v oblasti mezinárodních institucí, což předurčilo i její zájmy. Na svém počátku se pokoušela dokázat, že mezinárodní instituce jsou nutnou součástí mezinárodní politiky. Dnes, kdy jsou režimy platnou funkční strukturou, která přispívá k vývoji mezinárodní politiky (můžeme je nalézt ve všech oblastech současné světové politiky; jsou to bezpečnostní režimy, např. režimy odzbrojení a kontroly zbrojení; ekonomické režimy, např. režimy mezinárodního obchodu; environmentální režimy, např. režim na ochranu stratosferické ozónové vrstvy; režimy lidských práv), si však analýza režimů klade jiné otázky: Jaký vliv mají meziná-

rodní režimy na mezinárodní politiku? Jak na sebe navzájem působí (ovlivňují se) režimy a další aktéři? Jaké jsou důsledky režimů? Velká část současné (především evropské) analýzy režimů se vydala integrativním směrem. Integrativní přístup se při analýze snaží brát v úvahu přístupy různých teoretických škol a překonat asymetrii režimové analýzy. Integrativní přístup ve studiu mezinárodních režimů navazuje na neo-neo syntézu a snaží se dále rozšiřovat již přijaté předpoklady, a to nejen z neorealistickeho či neoliberalistického směru, ale např. i kognitivismu. Zastánci integrativního přístupu (např. Volker Rittberger nebo Peter Mayer) argumentují, že neoliberalismus a neorealismus nejen sdílejí myšlenku racionalismu jako metateoretického předpokladu, ale mohou dobře spolupracovat při vysvětlení mezinárodních režimů, a tak mohou nabídnout mnohem ucelenější racionalistickou teorii mezinárodních institucí.

Integrativní přístup chápe mezinárodní režimy jako jeden z hlavních typů mezinárodních institucí, vědomě vytvářené a uspořádané součásti mezinárodního uspořádání (na regionální i globální úrovni), které omezují svépomocné (*self-help*) chování států v určitých oblastech mezinárodní politiky. Analýza režimů ukázala, že mezinárodní režimy samy o sobě jsou poměrně málo autonomní, pevné a schopné odporu. Jsou však často mediátory mezi distribucí moci, zájmy, které se vynořují, a mezi skutečně dosaženými výsledky v určité oblasti zájmu. Pokud by režimy ztratily tuto rozdělovací funkci, aktéři by ztratili zájem o jejich ovlivňování a udržení. Přes všechny své slabosti však režimy zůstávají zdrojem moci pro své členy v mezinárodním systému.

Úspěch mezinárodních režimů v koordinaci politického a sociálního chování aktérů je závislý na jejich komunikačních aktivitách a schopnostech nebo na použití přesvědčivých argumentů. Při tvorbě a snaze o zachování režimu se aktéři dostávají do vzájemné diskuze a vztahu, v němž se pokoušejí shodnout se na určitých pravidlech.

Podle integrativního přístupu zpochybnila stále rostoucí interdependence vojenskou moc jako způsob sociální kontroly mezinárodní politiky. Dramaticky se prohlubující komplexita mezinárodních problémů ztížila politikům možnost určovat a prosazovat národní zájmy a ztížila jim volbu odpovídajících prostředků. Vzhledem k takto širokému a komplexnímu pohledu se často nelze vyhnout divergentnímu chápání reality („není jedné pravdy“). Jakmile dříve odsouhlasené normy a pravidla začnou být používány nekonzistentně, divergence v mezinárodním systému se prohlubuje a ztroskotává kooperace, která je na pravidlech a normách vitálně závislá. Aby režimy mohly dosáhnout svých cílů a mohly být úspěšné, je třeba překonat roztržičnost systému, a to nejlépe pomocí komunikativního jednání. V situaci, kdy si moc zachovává svou účinnost a kdy se rozhoduje o prioritách komplexních témat, stává se přesvědčování prostředkem koordinace politiky. Z tohoto pohledu nejsou mezinárodní režimy dané struktury, tedy komplex principů, norem, pravidel a procedur, ale jsou spíše produktem probíhajícího procesu, v němž se komunita snaží o sebeinterpretaci a sebedefinici v odpovědi na probíhající změnu okolností.

Literatura

- Abbott, Kenneth – Snidal, Duncan: Why States Act through Formal International Organizations. *Journal of Conflict Resolution*, 42 (1998), 1, s. 3–32.
- Bull, Hedley: *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Basingstoke: Macmillan, 1977.
- Corrales, Javier – Feindberg, Richard E.: Regimes of Cooperation in the Western Hemisphere: Power, Interests, and Intellectual Traditions. *International Studies Quarterly*, 43 (1999), s. 1–36.
- Cox, Robert W.: Social forces, states, and world orders: beyond international relations theory. In: Cox, R. O.: *Approaches to World Order*. Cambridge/N.Y., 1996 (1981).
- Daase, Christopher: Spontaneous Institutions. Peacekeeping as an International Convention. In: Haftendorn, Helga – Keohane, Robert O. – Wallender, Celeste A. (eds.): *Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space*. Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 223–258.
- Dougherty, James – Pfalzgraff, Robert J.: *Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey*. Fourth edition. N.Y.: Longman, 1997.
- Drulák, Petr: Funkcionalismus a institucionalismus v mezinárodní integraci. *Mezinárodní vztahy*, rok 1998, číslo 2, s. 82–90.

- Haas, Ernst B.: Words can hurt you; or, who said what to whom about regimes. In: Krasner, Stephen D. (ed.): *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press, 1983.
- Haas, Peter M.: Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination. In: Haas, Peter M. (ed.): *Knowledge, Power, and International Policy Coordination*. Special Issue of *International Organization*, 46 (1992), 1, s. 1–35.
- Haggard, Stephan – Simmons, Beth A.: Theories of international regimes. *International Organization*, 41 (Summer 1987), 3, s. 491–517.
- Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker: Integrating theories of international regimes. *Review of International Studies*, 26 (2000), s. 3–33.
- Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker: Interests, Power, Knowledge: The Study of International Regimes. *The Mershon International Studies Review*, Vol. 39 (1995), s. 177–224.
- Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker: Regimes as Links Between States: Three Theoretical Perspectives. In: *Tübinger Arbeitspapiere zur internationalen Politik und Friedensforschung*, Nr. 29 (1997), www.uni-tuebingen.de/uni/spi/taps/tap29.htm
- Hollis, Martin – Smith, Steve: *Mezinárodní vztahy: výklad a porozumění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000.
- Jervis, Robert: Realism, Neoliberalism, and Cooperation. *International Security*, 24 (1999), 1, s. 42–63.
- Jervis, Robert: Security regimes. In: Krasner, Stephen D. (ed.): *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press, 1983.
- Keohane, Robert O.: The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes, 1967–77. In: Holsti, Ole – Siverson, Randolph – George, Alexander (eds.): *Changes in the International System*. Boulder: Westview Press, 1981.
- Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S.: *Power and Interdependence*. World Politics in Transition. Boston: Little, Brown and Company, 1977.
- Kohler-Koch, Beate (Hrsg.): *Regime in den internationalen Beziehungen*. Baden-Baden: Nomos, 1989.
- Krasner, Stephen D.: Sovereignty, Regimes and Human Rights. In: Rittberger, Volker (Hrsg.) unter Mitarbeit von P. Mayer: *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 139–167.
- Krasner, Stephen D.: Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables. In: Krasner, Stephen D. (ed.): *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press, 1983.
- Krell, Gert: *Weltbilder und Weltordnung – Einführung in die Theorie der internationalen Beziehungen*. Baden-Baden: Nomos, 2000.
- Levy, Marc C. – Young, Oran R. – Zürn, Michael: *The Study of International Regimes*. Laxenburg: IIASA, 1996, s. 330.
- Little, Richard: International Regimes. In: Baylis, J. – Smith, S. (eds.): *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 231–247.
- Milner, Helen: International Theories of Cooperation among Nations: Strengths and Weaknesses. *World Politics*, 44 (April 1992), s. 467–470.
- Moravcsik, Andrew: Taking Preferences Seriously: Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, 51 (Autumn 1997), 4, s. 513–553.
- Moravcsik, Andrew: The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe. *International Organization*, 54 (Spring 2000), 2, s. 217–252.
- Müller, Harald: *Die Chance der Kooperation: Regime in den internationalen Beziehungen*. Darmstadt, 1993, s. 26–53.
- Neumann, Iver B. – Waever, Ole: *The Future of International Relations. Masters in the Making*. London: Routledge, 1997.
- Ringmar, Erik: Alexander Wendt – A Social Scientist Struggling with History. In: Neumann, Iver B. – Weaver, Ole (eds.): *The Future of International Relations. Master of Making?* London, N.Y., 1997, s. 269–289.
- Rittberger, Volker: Research on International Regimes in Germany. The Adaptive Internalization of an American Social Science Concept. In: Rittberger, Volker (ed.): *Regime Theory and International Relations*. Oxford, 1995, s. 5–22.
- Ruggie, John G.: International Regimes, Transactions and Change. Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, 36 (1982), s. 379–415.
- Ruggie, John G.: *Multilateralism: The Anatomy of an Institution*. In: Ruggie, John G. (ed.): *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form*. New York: Columbia Press, 1993.
- Smith, Steve: New Approaches to International Relations Theory. In: Baylis, J. – Smith, Steve (eds.): *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 165–192.
- Stein, Arthur A.: Coordination and collaboration: regimes in an anarchic world. In: Krasner, Stephen D. (ed.): *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press, 1983, s. 116–120.
- Strange, Susan: Cave! Hic dragons: a critique of regime analysis. *International Organization*, 36 (Spring 1982), 2, s. 479–496.
- Suhr, Michael: Robert O. Keohane: a contemporary classic. In: Neumann, Iver B. – Weaver, Ole (eds.): *The Future of International Relations. Master of Making?* London, N.Y., 1997, s. 90–117.
- Wallender, Celeste A. – Keohane, Robert O.: Risk, Threat and Security Institutions. In: Haftnedorn, Helga –

KONZULTACE: TEORIE MEZINÁRODNÍCH REŽIMŮ

- Keohane, Robert O. – Wallender, Celeste A. (eds.): *Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space*. Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 21–47.
- Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*. Mass. – London, 1979.
 - Wendt, Alexander: Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organization*, 46 (1992), 2, s. 391–425.
 - Young, Oran R.: International Regimes: Problem of Concept Formation. *World Politics*, XXXII (3), April 1980, s. 348–365.

-
- ¹ Srov. např. Levy, Marc C. – Young, Oran R. – Zürn, Michael: *The Study of International Regimes*. Laxenburg: IIASA, 1996, s. 330. Viz též Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker: Integrating theories of international regimes. *Review of International Studies*, 26 (2000), s. 3–33.
- ² Viz Neumann, Iver B. – Waever, Ole: *The Future of International Relations. Masters in the Making*. London: Routledge, 1997. Viz též Smith, Steve: *New Approaches to International Relations Theory*. In: Baylis, J. – Smith, Steve (eds.): *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 165–192.
- ³ Viz Haggard, Stephan – Simmons, Beth A.: Theories of international regimes. *International Organization*, 41 (Summer 1987), 3, s. 491–517.
- ⁴ Viz Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S.: *Power and Interdependence. World Politics in Transition*. Boston: Little, Brown and Company, 1977.
- ⁵ Viz tamtéž, s. 5.
- ⁶ Viz Haggard, Stephan – Simmons, Beth A.: cit. dílo, s. 492. Viz též Wallender, Celeste A. – Keohane, Robert O.: Risk, Threat and Security Institutions. In: Haftnedorn, Helga – Keohane, Robert O. – Wallender, Celeste A. (eds.): *Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space*. Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 21–47.
- ⁷ Srov. kritický článek Strange, Susan: Cave! Hic dragons: a critique of regime analysis. *International Organization*, 36 (Spring 1982), 2, s. 479–496.
- ⁸ S prohlubující se analýzou režimů a s rozšířením integrativního přístupu ke studiu mezinárodních režimů se objevila kritika této definice. Srov. např. Levy, Marc C. – Young, Oran R. – Zürn, Michael: cit. dílo, s. 270.
- ⁹ Viz Krasner, Stephen D.: Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables. In: Krasner, Stephen D. (ed.): *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press, 1983, s. 2.
- ¹⁰ Viz Bull, Hedley: *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Basingstoke: Macmillan, 1977, s. 13.
- ¹¹ Viz Müller, Harald: *Die Chance der Kooperation: Regime in den internationalen Beziehungen*. Darmstadt, 1993, s. 26–53.
- ¹² Viz Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S.: cit. dílo, s. 19–21.
- ¹³ Spolupráce mezi třemi nebo více jednotkami systému se dnes běžně označuje jako multilateralismus. J. G. Ruggie definuje multilateralismus jako institucionální formu, která koordinuje vztahy mezi třemi nebo více státy na bázi principu vzájemného chování. Srov. Ruggie, John G.: *Multilateralism: The Anatomy of an Institution*. In: Ruggie, John G. (ed.): *Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form*. New York: Columbia Press, 1993, s. 11.
- ¹⁴ Viz Haggard, Stephan – Simmons, Beth A.: cit. dílo. Podrobné vysvětlení tzv. nerežimní situace viz Stein, Arthur A.: *Coordination and collaboration: regimes in an anarchic world*. In: Krasner, Stephen D. (ed.): *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press, 1983, s. 116–120.
- ¹⁵ Viz Krell, Gert: *Weltbilder und Weltordnung – Einführung in die Theorie der internationalen Beziehungen*. Baden-Baden: Nomos, 2000, s. 19–28.
- ¹⁶ Viz Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S.: cit. dílo, s. 17.
- ¹⁷ Viz Jervis, Robert: Security regimes. In: Krasner, Stephen D. (ed.): *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press, 1983, s. 173.
- ¹⁸ Cit. dle Daase, Christopher: Spontaneous Institutions. Peacekeeping as an International Convention. In: Haftnedorn, Helga – Keohane, Robert O. – Wallender, Celeste A. (eds.): *Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space*. Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 225.
- ¹⁹ Viz tamtéž, s. 232.
- ²⁰ Předpoklady a metody teorie her si mezinárodní vztahy vypůjčily z neoklasické ekonomické analýzy. Teorie her dokáže modelovat situace, které vycházejí z anarchické struktury mezinárodního systému. Martin Hollis a Steve Smith uvádějí osm hlavních výhod užití teorie her v mezinárodních vztazích. Přitom pro teorii režimů jsou relevantní především tři následující výhody. Teorie her umožňuje: 1) zabývat se pojmem tichého vyjednávání; 2) rozvojem spolupráce (strategie v opakovaných hrách, tzv. superhrách); 3) podporuje tvrzení, že proces rozhodování je racionální (viz Hollis, Martin – Smith, Steve: *Mezinárodní vztahy: výklad a porozumění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 155). Teorie her je vyjádřena v modelech jednání racionálního aktéra (v oboru mezinárodních vztahů je tímto aktérem především stát), který bere v úvahu chování ostatních. Mezinárodní systém je pak prostředím i výsledkem „her“, které státy hrají. Jednotlivé modely teorie her nám umožňují na různých situacích (jsou představovány maticemi s různými kombinacemi) zkoumat, jak mají aktéři z racionálního hlediska jednat, aby s ohledem na své cíle a k omezením, která musejí ak-

- ceptovat, maximalizovali svůj zisk. Blíže viz např. Drulák, Petr: Funkcionalismus a institucionalismus v mezinárodní integraci. *Mezinárodní vztahy*, rok 1998, číslo 2, s. 85.
- ²¹ Srov. Stein, Arthur A.: cit. dílo, s. 120.
- ²² Suboptimální výsledek se objevuje v takových situacích, kdy racionální ekonomičtí aktéři preferují spolupráci před soutěží (viz Little, Richard: *International Regimes*. In: Baylis, J. – Smith, Steve (eds.): *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 231–247). Suboptimální výsledek je výsledkem suboptimální situace, tj. např. problém veřejného statku a externalit. K všeobecné diskuzi o suboptimálnosti viz Elster, John: *Logic and Society: Contradictions and Possible Worlds*. New York: Wiley, 1978, s. 122–134.
- ²³ Viz Stein, Arthur, A.: cit. dílo.
- ²⁴ Paretové optimum. Ve 20. století sociální analýza převzala z ekonomie pojem paretové optimum (podle Vilfreda Pareta). Paretovkým posunem se chápe jakákoli změna, která nevede k zhoršení subjektivně vnímané situace žádného z aktérů (tj. původní situace byla z pohledu všech rovnocenná či horší). Paretové optimum označuje stav, v němž není možné zlepšit situaci jednoho bez toho, aby se nezhoršila situace druhého. Typickou paretovkou neoptimální situací je „věžňovo dilema“.
- ²⁵ Viz Stein, Arthur A.: cit. dílo, s. 120.
- ²⁶ Rovnováhy je v nekooperativní hře (hra, v níž se aktéři nemohou dopředu dohodnout na strategii) dosaženo v tom případě, pokud žádný z hráčů nemůže zlepšit svůj výsledek hry, aniž by nezměnil svou strategii hry. Jinými slovy řečeno, ve hře o dvou aktérech je dosaženo nashovské rovnováhy (podle amerického matematika Johna F. Nasha), pokud rozhodnutí aktéra A je to nejlepší pro dané rozhodnutí aktéra B a rozhodnutí aktéra B pro dané rozhodnutí aktéra A. Dále srov. např. Drulák, Petr: cit. dílo.
- ²⁷ Viz Dougherty, James – Pfalzgraff, Robert J.: *Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey*. Fourth edition. N.Y.: Longman, 1997, s. 437.
- ²⁸ Viz Stein, Arthur A.: cit. dílo, s. 130.
- ²⁹ Viz Krasner, Stephen D.: cit. dílo, s. 5.
- ³⁰ Srov. článek Abbott, Kenneth – Snidal, Duncan: *Why States Act through Formal International Organizations*. *Journal of Conflict Resolution*, 42 (1998), 1, s. 3–32. Autoři se zde zabývají otázkou, proč státy využívají formální mezinárodní organizace (instituce) při řízení svých každodenních vztahů a jaké jsou základní vlastnosti těchto organizací (centralizace a nezávislost).
- ³¹ Viz Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker: *Interests, Power, Knowledge: The Study of International Regimes*. *The Mershon International Studies Review*, Vol. 39 (1995), s. 185.
- ³² K otázce dilematu v mezinárodních vztazích srov. např. Herz, John: *Idealistischer Institutionalismus und das Sicherheitsdilemma*. Hamburg, 1974, s. 39–56. Viz též Jervis, Robert: *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: N.J., 1976, s. 62–76. Z novějších prací např. Cerny, Philip G.: *The New Security Dilemma: divisibility, defection and disorder in the global era*. *Review of International Studies*, 26 (2000), s. 623–646.
- ³³ V ekonomické teorii se transakční náklady rovnají nákladům na uzavření smlouvy a na její vynucení.
- ³⁴ Veřejný statek je typem tržišního selhání, který se v objemu týká bezpochyby největší části státní aktivity moderních demokracií. Veřejný statek se zakládá na nerivalitě ve spotřebě a na nevylučitelnosti ze spotřeby.
- ³⁵ Viz Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker: *Interests, Power, Knowledge*, cit. dílo, s. 186 (cit. dle R. O. Keohane).
- ³⁶ Viz Moravcsik, Andrew: *The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe*. *International Organization*, 54 (Spring 2000), 2, s. 217–252. Viz též Moravcsik, Andrew: *Taking Preferences Seriously: Liberal Theory of International Politics*. *International Organization*, 51 (Autumn 1997), 4, s. 513–553.
- ³⁷ Viz Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker: *Interests, Power, Knowledge*, cit. dílo. Viz též Corrales, Javier – Feindberg, Richard E.: *Regimes of Cooperation in the Western Hemisphere: Power, Interests, and Intellectual Traditions*. *International Studies Quarterly*, 43 (1999), s. 1–36. Viz rovněž Haggard, Stephan – Simmons, Beth A.: cit. dílo.
- ³⁸ Jde o transnacionální síť odborníků, kteří sdílejí souhrn kauzálních poznatků a znalostí ohledně fyzikálních a sociálních procesů, kteří vyžadují jednání na mezinárodní úrovni a sdílejí vizi lepší veřejné politiky, kterou se snaží uvést do života. Srov. Haas, Peter M.: *Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination*. In: Haas, Peter M. (ed.): *Knowledge, Power, and International Policy Coordination*. Special Issue of *International Organization*, 46 (1992), 1, s. 1–35.
- ³⁹ Viz Haas, Ernst B.: *Words can hurt you; or, who said what to whom about regimes*. In: Krasner, Stephen D. (ed.): *International Regimes*. Ithaca: Cornell University Press, 1983, s. 57.
- ⁴⁰ Viz Jervis, Robert: *Realism, Neoliberalism, and Cooperation*. *International Security*, 24 (1999), 1, s. 42–63.
- ⁴¹ Viz Ruggie, John G.: *International Regimes, Transactions and Change. Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order*. *International Organization*, 36 (1982), s. 379–415.
- ⁴² Viz Dougherty, James – Pfalzgraff, Robert J.: cit. dílo, s. 418–456.
- ⁴³ Viz Milner, Helen: *International Theories of Cooperation among Nations: Strengths and Weaknesses*. *World Politics*, 44 (April 1992), s. 467–470.
- ⁴⁴ Viz Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*. Mass. – London, 1979.
- ⁴⁵ Viz Neumann, Iver B. – Waever, Ole: cit. dílo.

- ⁴⁶ Viz Suhr, Michael: Robert O. Keohane: a contemporary classic. In: Neumann, Iver B. – Weaver, Ole (eds.): *The Future of International Relations. Master of Making?* London, N.Y., 1997, s. 90–117.
- ⁴⁷ Viz Dougherty, James – Pfalzgraff, Robert J.: cit. dílo, s. 438.
- ⁴⁸ Viz Keohane, Robert O.: *The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes, 1967–77*. In: Holsti, Ole – Siverson, Randolph – George, Alexander (eds.): *Changes in the International System*. Boulder: Westview Press, 1981. Keohane zde používá pojem hegemonie v omezeném smyslu, jako situaci dominance jednoho státu. Teoretická literatura mezinárodních vztahů používá pojem hegemonie jinak, a to v souladu s Gramsciho pojetím. Je to hegemonie jako struktura dominance, která ponechává otevřenou otázku, zda dominantní pozici zaujímá stát, skupina států (podle O. Younga oligopolistická hegemonie) nebo nějaká kombinace států a soukromé moci, která se zakládá na trvalém širokém konsenzu, jehož je dosaženo akceptancí ideologie a institucemi, které jsou konzistentní s touto strukturou. Hegemoniální struktura má pak primárně konsenzuální formu a liší se od nehegemoniálního uspořádání, které je charakterizováno soutěžením vln, kdy žádná z nich není schopna dosáhnout legitimacy své dominance. Literatura mezinárodních vztahů dnes používá pojem institucionální hegemonie, který označuje v zásadě totéž, co Keohane nazývá „silným mezinárodním režimem“. Dále srov. např. Cox, Robert W.: *Social forces, states, and world orders: beyond international relations theory*. In: Cox, R. O.: *Approaches to World Order*. Cambridge/N.Y., 1996 (1981), s. 85–123. Viz též Moravcsik, Andrew: *Taking Preferences Seriously*, cit. dílo, s. 513–553.
- ⁴⁹ Viz Young, Oran R.: *International Regimes: Problem of Concept Formation*. *World Politics*, XXXII (3), April 1980, s. 348–365.
- ⁵⁰ Viz Duncan Snidal. Cit. dle Hasenclever, Andreas – Mayer, Peter – Rittberger, Volker: *Interests, Power, Knowledge*, cit. dílo, s. 199.
- ⁵¹ Viz Strange, Susan: cit. dílo.
- ⁵² Organizace spojených národů má sice statut mezinárodní organizace, ale některé její části, které jsou na centru více či méně závislé, mají charakter i statut mezinárodního režimu.
- ⁵³ Srov. např. Jervis, Robert: *Realism, Neoliberalism, and Cooperation*, cit. dílo.
- ⁵⁴ Robert O. Keohane definuje mezinárodní instituci jako trvalý a navzájem spojený komplex pravidel (formálních i neformálních), která stanovují, jak se mají aktéři chovat, vynucují určité jednání a utvářejí očekávání. Mezinárodní instituce umožňují svým členům takové jednání, které by bylo jinak zcela nemyšlitelné nebo velmi komplikované, a tak výrazně ovlivňují náklady na alternativní jednání. Instituce existují proto, že jejich tvůrci předpokládají, že významně napomohou ke zvýšení jejich blahobytu. Mezinárodní instituce mají i konstitutivní a regulativní charakter, pomáhají definovat zájmy svých členů a interpretovat jejich činnost. Neoliberální institucionalismus rozlišuje tři formy mezinárodních institucí: 1) formální mezivládní nebo nadnárodní nevládní organizace, 2) mezinárodní režimy, 3) konvence.
- ⁵⁵ Viz Krell, Gert: cit. dílo, s. 127–129.
- ⁵⁶ Viz Jervis, Robert: *Realism, Neoliberalism, and Cooperation*, cit. dílo, s. 43–46.
- ⁵⁷ Viz Keohane, Robert O.: cit. dílo, s. 2.
- ⁵⁸ Viz Corrales, Javier – Feindberg, Richard E.: cit. dílo, s. 17.
- ⁵⁹ Srov. Ruggie, John G.: *International Regimes, Transactions and Change*, cit. dílo, s. 379–415.
- ⁶⁰ Viz Wendt, Alexander: *Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics*. *International Organization*, 46 (1992), 2, s. 391–425. Viz též Ringmar, Erik: *Alexander Wendt – A Social Scientist Struggling with History*. In: Neumann, Iver B. – Weaver, Ole (eds.): *The Future of International Relations. Master of Making?* London, N.Y., 1997, s. 269–289.
- ⁶¹ Viz Wendt, Alexander: cit. dílo, s. 417.
- ⁶² Srov. *Forum on Alexander Wendt*. 2000. *Review of International Studies*, Vol. 26 (January 2000), Nr. 1, s. 120–163.
- ⁶³ Viz Strange, Susan: cit. dílo, s. 480.
- ⁶⁴ Viz Rittberger, Volker: *Research on International Regimes in Germany. The Adaptive Internalization of an American Social Science Concept*. In: Rittberger, Volker (ed.): *Regime Theory and International Relations*. Oxford, 1995, s. 5–22.
- ⁶⁵ Viz Haggard, Stephan – Simmons, Beth A.: cit. dílo, s. 513.
- ⁶⁶ Viz Moravcsik, Andrew: *The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe*, cit. dílo, s. 217–252. Viz též Martin, Lisy – Simmons, Beth (1998).
- ⁶⁷ Viz Rittberger, Volker: cit. dílo, s. 9. Viz též Strange, Susan: cit. dílo, s. 486. Viz rovněž Haggard, Stephan – Simmons, Beth A.: cit. dílo, s. 493 a násl.
- ⁶⁸ Viz Strange, Susan: cit. dílo, s. 488.
- ⁶⁹ Viz Young, Oran R.: cit. dílo, s. 348–365. Viz též Levy, Marc C. – Young, Oran R. – Zürn, Michael: cit. dílo.
- ⁷⁰ Viz Jervis, Robert: *Realism, Neoliberalism, and Cooperation*, cit. dílo, s. 42–63.

Poznámka

Děkuji Ing. Petru Drulákovi, Ph.D., za cenné připomínky, kterými přispěl ke vzniku této stati.